परिवर्तित अवस्थामा बालसहभागिता: अवस्था र चुनौतिहरु

तारक धिताल
dhitaltarak@gmail.com
☎ *9851049887*

छलफल किन?

भए बालसहभागिताका कुरा धेरै,

परिणाम पनि देख्या'छ है राम्रै राम्रै,

तर, व्यवस्थित गर्न र

सीप बढाउन भने बाँकी नै छ धेरै

‘परिवर्तित अवस्था’ अर्थात केमा परिवर्तन भयो ?

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com

'परिवर्तित अवस्था' किन? वा के परिवर्तन भयो ?

शासन व्यवस्था

संघीयता

पुराना संरचना

नयाँ संरचना

लथालिङ्ग

भताभुङ्ग

बालसहभागिता:

संविधानमा नै मौलिक हकमा दरियो

व्यवहार भने झन् झन् खस्किन लाग्यो ?!

कोभिड १९ महामारी

- भय, डरत्रास, आर्थिक संकट, मानसिक समस्या...
- घर भित्रै सिमित
- विद्यालय बन्द
- अनलाइनमा पहुँच वृद्दि
- **सबैलाई पन्छाउने बहाना**

नव मिडिया: अनियन्त्रित 'आवश्यकता'को लहर

चेतना स्तर र पहुँच: अभिवृद्दि Vs न्यून

इन्टरनेट, सामाजिक संजालको अधिक प्रयोग, प्रभाव

थुप्रै क्षेत्र,
समुदाय

पिछडिएका,
सीमान्तकृत
क्षेत्र, समुदाय,
परिवार

उपस्थिति ?

उपयोग ? अह्राएको गर्ने ?

मनमा लागेको भन्ने, गर्ने ?

सुन्ने, हेर्ने ?

संगै केही कुरा, काम गर्ने ?,.......

अर्थपूर्ण सहभागिता ?

नीतिगत व्यवस्था: अग्रगामी

- **संविधानको धारा ३९. बालबालिकाको हक**

३. प्रत्येक बालबालिकालाई **प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको** हक हुनेछ

- **धारा ५१ : राज्यका नीतिहरू**

(ञ)**५.बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपमा ध्यानदिने**

- **बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५**
- **स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४,**
- **पन्ध्रौं योजना (२०७७/७८-२०८०/८१),**
- **बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका २०७८**
- **बालसमूह गठन तथा सहजीकरण निर्देशिका, २०७४**
- ………………………

नीतिगत व्यवस्थाको खडेरी होइन, बुझ्ने बुझाउने र कार्यान्वयन गर्ने इच्छाशक्तिमा पो सुख्खा लागेको हो कि ?

सम्वेदनशीलता, सीप र तौर तरिकामा पो जोड दिनु पर्ने हो कि?

असल अभ्यास: कतै हराउने त होइन ?

- स्थानीय तहमा अनिवार्य बालबालिकाको लागि निश्चित (१० र १५) प्रतिशत विनियोजनको अनिवार्यता
- स्थानीय योजना निर्माणमा बालभेलामार्फत सरोकार संकलन, बालबालिकाको सहभागिता र मान्यता
- स्थानीय बालक्लब संचालन सहजीकरण, सूचीकरण, बालक्लबको क्रियाशिलता
- विद्यालयमा बालसहभागिता
- ....

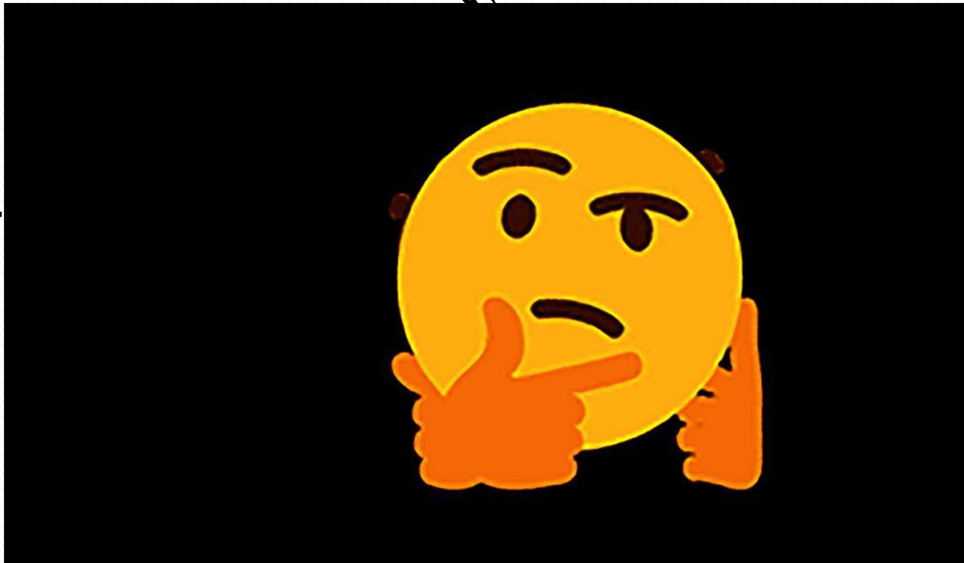

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com

बालसहभागिता भनेको..................

वयस्कको भार थाम्ने हैन,

बच्चैमा बुढो हुने पनि होइन।

<u>बालसहभागिता र बालापन</u>

<u>बालसहभागिता Vs कार्यबोझ</u>

<u>बालसहभागिता Vs बालबालिकाको सुरक्षा, संरक्षण</u>

<u>(छिमेकको बालविवाह रोक्न सकृयलाई दबाव: कि बालक्लब छोड कि घर छोड)</u>

Tarak Dhital, dhitaltarak@gmail.com

संघीय संरचनामा बालसहभागिता

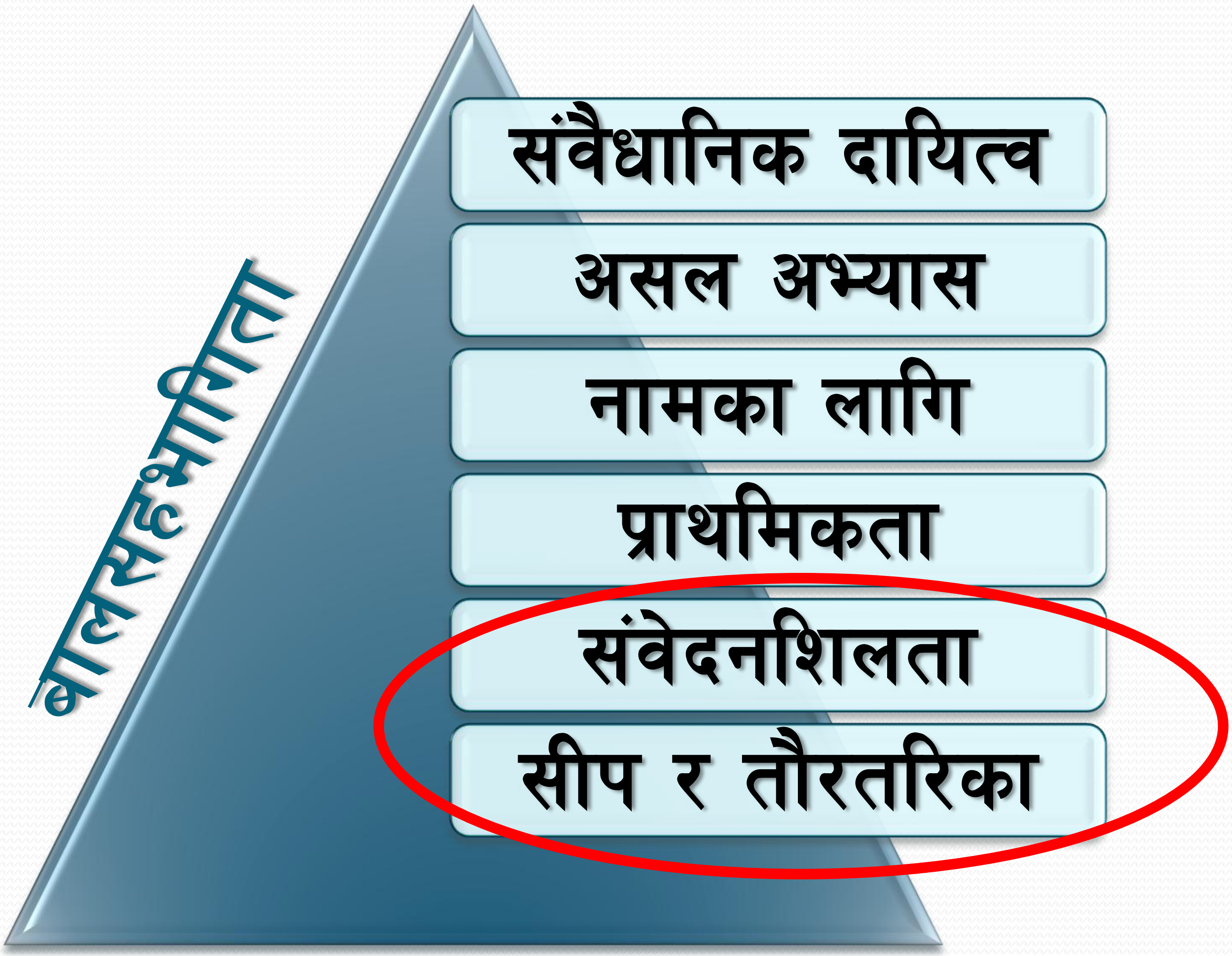

नेपालमा विद्यमान बालसहभागितासम्बन्धी केही सवालहरू

१. बालक्लब तथा सञ्जाल (सामुदायीक विद्यालय केन्द्रित?)
२. स्थानीय तहमा बालसहभागिता
३. प्रदेश तहमा बालसहभागिता
४. संघीय तहमा बालसहभागिता
५. शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियामा बालसहभागिता
६. पारिवारिक मामिलामा बालसहभागिता
७. सामुदायीक गतिविधिमा बालसहभागिता

....

बालसहभागिता: वर्तमानका केही आयाम

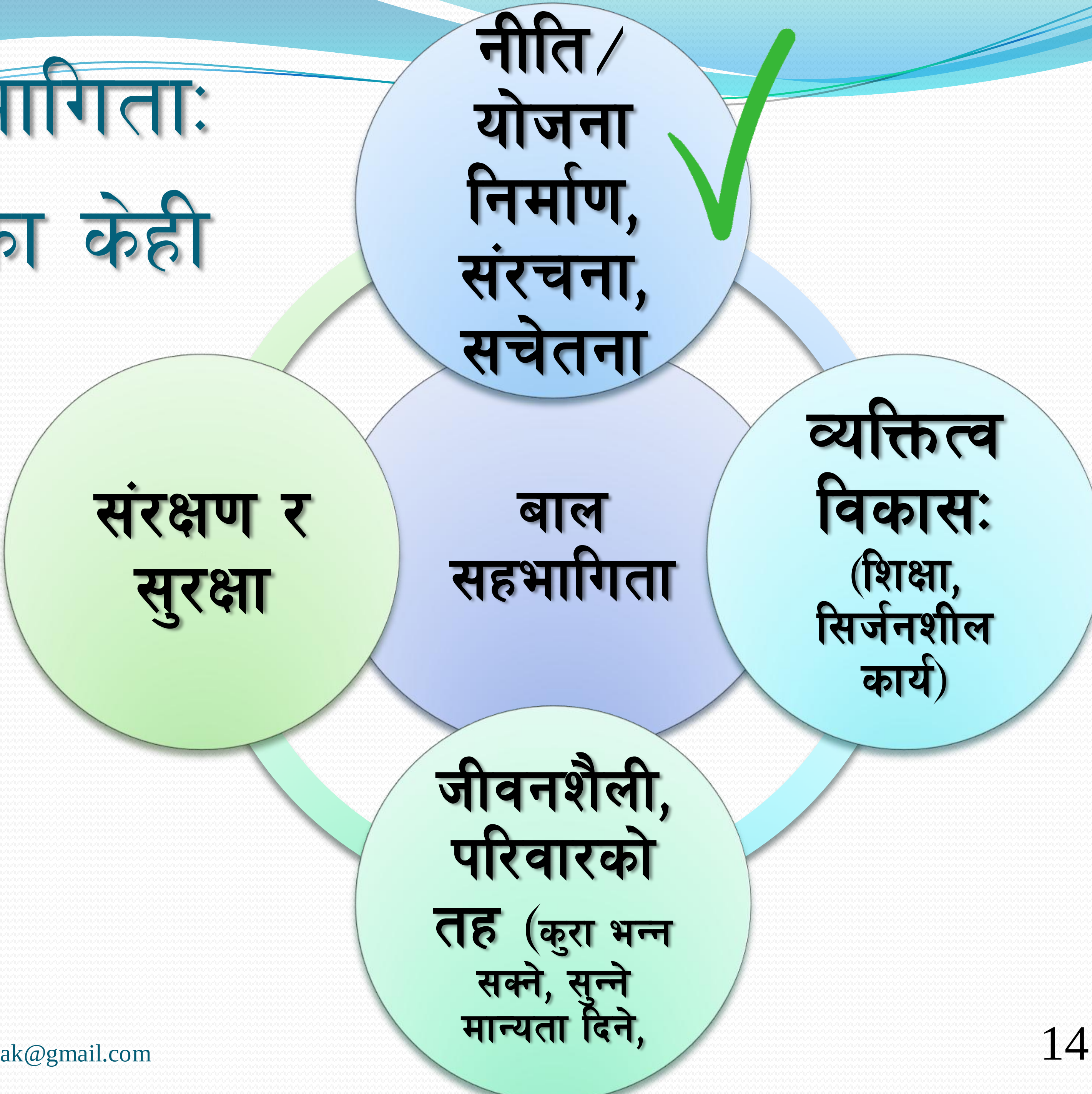

दस्तावेजः आवश्यक तर यो नै संपूर्ण होइन र यसको खडेरी पनि परेको छैन

- दस्तावेज सैद्धान्तिक कुराले गह्रुंगो बनाउने कि व्यवहारिक कुराले कार्यान्वयन योग्य बनाउने ?

व्यवहारिक

कार्यान्वयन योग्य

- दराजको शोभा कि कर्मचारी/ पदाधिकारीका लागि टेवा बनाउने ?

- सरल कार्यविधि छिटो छरितो र काम गर्न सघाउने

सरल

बालसहभागिता प्रवर्द्धनमा स्थानीय तहबाट गर्न सकिने केही काम

- १ समग्र बालअधिकारको प्रवर्द्धनका कार्यहरु
  - बालअधिकारका लागि उत्तरदायित्व वहनकर्ता अभिभावक, परिवार, संस्था र निकायहरूको चेतना अभिवृद्धि गर्ने
  - स्थानीय तहमा बालबालिकासम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन, अद्यावधिक गर्ने तथा रणनीतिक कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने, गराउने
  - स्थानीय तहमा बालबालिकाको अधिकार परिपूर्ति गर्न समन्वय तथा सहकार्य गर्ने, गराउने
  - स्थानीय तहमा बालबालिकासम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम बनाउने र बजेट विनियोजन गर्ने

२. बालसहभागिता प्रवर्द्धनका लागि केही कार्यहरु:

- १. पालिकातहका औपचारिक **संरचना एवं प्रक्रियाहरूमा बालसहभागिता** सुनिश्चित गर्ने, गराउने
- २. पालिकामा समुदाय तथा विद्यालयमा आधारित **बालक्लब गठन तथा सञ्चालन** गर्ने, गराउने
- ३. पालिकामा गठन तथा सञ्चालनमा आएका **बालक्लबको अभिलेखीकरण** तथा अद्यावधिक गर्ने, **बालक्लबको क्रियाकलापमा** सघाउने, सहजीकरण गर्ने
- ४ पालिकाको **वार्षिक योजना निर्माणमा बालसहभागिता**
- ५. विद्यालय व्यवस्थापन तथा **शिक्षण–सिकाइ प्रक्रियामा बालसहभागिता** बढाउने
- ६. **घरपरिवारको मामिलामा बालसहभागिता** बढाउने
- ७. बालसहभागिताबारे **आम सचेतना** बढाउने
- ८. बालबालिकाका लागि उद्यान, खेलकुद, कला, सिर्जनात्मक क्रियाकलाप
- ……………..

नियालेर हेर्दा........

बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५

अधिकार, दायित्व, कर्तव्य

बालबालिकाको अधिकार (दफा ३ देखि १५)

४। **नाम, राष्ट्रियता र पहिचानको अधिकारः**

८। **सहभागिताको अधिकार**र

९। **अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सूचनाको अधिकार**

१०। **संस्था खोल्ने र शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार**

११। **गोपनीयताको अधिकार**

१४। **खेलकुद, मनोरञ्जन तथा साँस्कृतिक अधिकार**

१५। **शिक्षाको अधिकार**

कार्यान्वयन गर्न केले छेक्यो?

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com

८। **<u>सहभागिताको अधिकार</u>**ः **आफ्नो धारणा बनाउन सक्षम भएका बालबालिकालाई आफूलाई असर पार्ने विषयमा परिवार, समुदाय, विद्‍यालय वा अन्य सार्वजनिक निकाय वा संस्था लगायतबाट गरिने निर्णयमा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ।**

९। **<u>अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सूचनाको अधिकार</u>**ः १. प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो कुरा राख्ने अधिकार हुनेछ।

२. प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही आफ्नो हक, हित र सरोकारको विषयमा सूचना माग्ने र पाउने अधिकार हुनेछ।

१०। **<u>संस्था खोल्ने र शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार</u>**: १. प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनको लागि बाल क्लब वा संस्था खोल्ने वा शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार हुनेछ।

२. उपदफा १ बमोजिम बाल क्लब वा संस्था खोल्ने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ बाल सहभागिता

दफा	प्रावधान
२४ (योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने)	(२) ... योजना बनाउँदा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा र प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी ... **बालमैत्री ...** जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्नेछ।
	(३) ... योजना बनाउँदा देहायका विषयलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ: (च) महिला, **बालबालिका** तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने,
	(५) गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा ... **बालबालिका ...** लगायतका सरोकारवालाहरूको अधिकतम **सहभागितामा गर्नु** पर्नेछ।

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com

वडा समितिको काम कर्तव्य र अधिकार

दफा	प्रावधान
१२(२)(ग) (विकास कार्य)	(१) बाल उद्यानको व्यवस्था गर्ने,
	(२) अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम, शिशु स्याहार तथा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने,
	(३) **पुस्तकालय**, वाचनालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, **बालक्लव** तथा बालसञ्जालको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने,
	(१९) **वडाभित्र खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्ने,**
	(२०) अन्तरविद्यालय तथा क्लव मार्फत खेलकूद कार्यक्रमको सञ्चालन गर्ने गराउने,
	(२९) **वडालाई बालमैत्री बनाउने,**
	(३0) वडाभित्र **आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछि परेका** महिला, **बालबालिका,** दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत समुदायको **अभिलेख राखी** सामाजिक र आर्थिक उत्थान सम्बन्धी काम गर्ने
	(४०) प्राङ्गारिक कृषि, सुरक्षित मातृत्व, विद्यार्थी भर्ना, पूर्ण खोप, खुला दिशामुक्त सरसफाई, वातावरणमैत्री तथा **बालमैत्री शासनजस्ता** प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गर्ने, गराउने,
१२(२)(ङ) (सिफारिस तथा प्रमाणित गर्ने)	(२७) आधारभूत विद्यालय खोल्न सिफारिस गर्ने,
	(२९) विद्यालयको कक्षा थप गर्न सिफारिस गर्ने,
	(३३) विद्यालय ठाउँसारी गर्न सिफारिस गर्ने,

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com

घ	बाल सहभागिता		
३१	स्थानीय तहमा समावेशी आधारमा बाल सञ्जाल गठन भई क्रियाशील (न्यूनतम् वार्षिक ३ वटा वैठक, ३ वटा कार्यक्रम सञ्चालन) रहेका हुनेछन्।		९५ प्रतिशत
३२	स्थानीय तहका वस्ती वा टोल र विद्यालयहरुमा समावेशी आधारमा बाल क्लव गठन भै क्रियाशील (न्यूनतम् वार्षिक ३ वटा वैठक, ३ वटा कार्यक्रम सञ्चालन) रहेका हुनेछन्।		९५ प्रतिशत
३३	५ कक्षा भन्दामाथि अध्ययन अध्यापन हुने विद्यालयका व्यवस्थापन समितिमा बालक्लवको प्रतिनिधित्व रहनेछ।		१०० प्रतिशत
३४	स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिमा बाल क्लव/सञ्जालको प्रतिनिधित्व रहनेछ।		१०० प्रतिशत
३५	स्थानीय तहमा रहेका बालबालिका सम्बन्धी सरोकारका संरचना/समितिहरुमा १२ देखि १८ वर्षका बालबालिकाको संस्थागत सहभागिता सुनिश्चित गरिएको हुनेछ।		९० प्रतिशत
३६	बालभेलाबाट माग भै आएका योजनाहरु स्थानीय तहको योजनामा समावेश भएका हुनेछन्।		१०० प्रतिशत

प्रदेश र संघीय तहमा बालसहभागिता

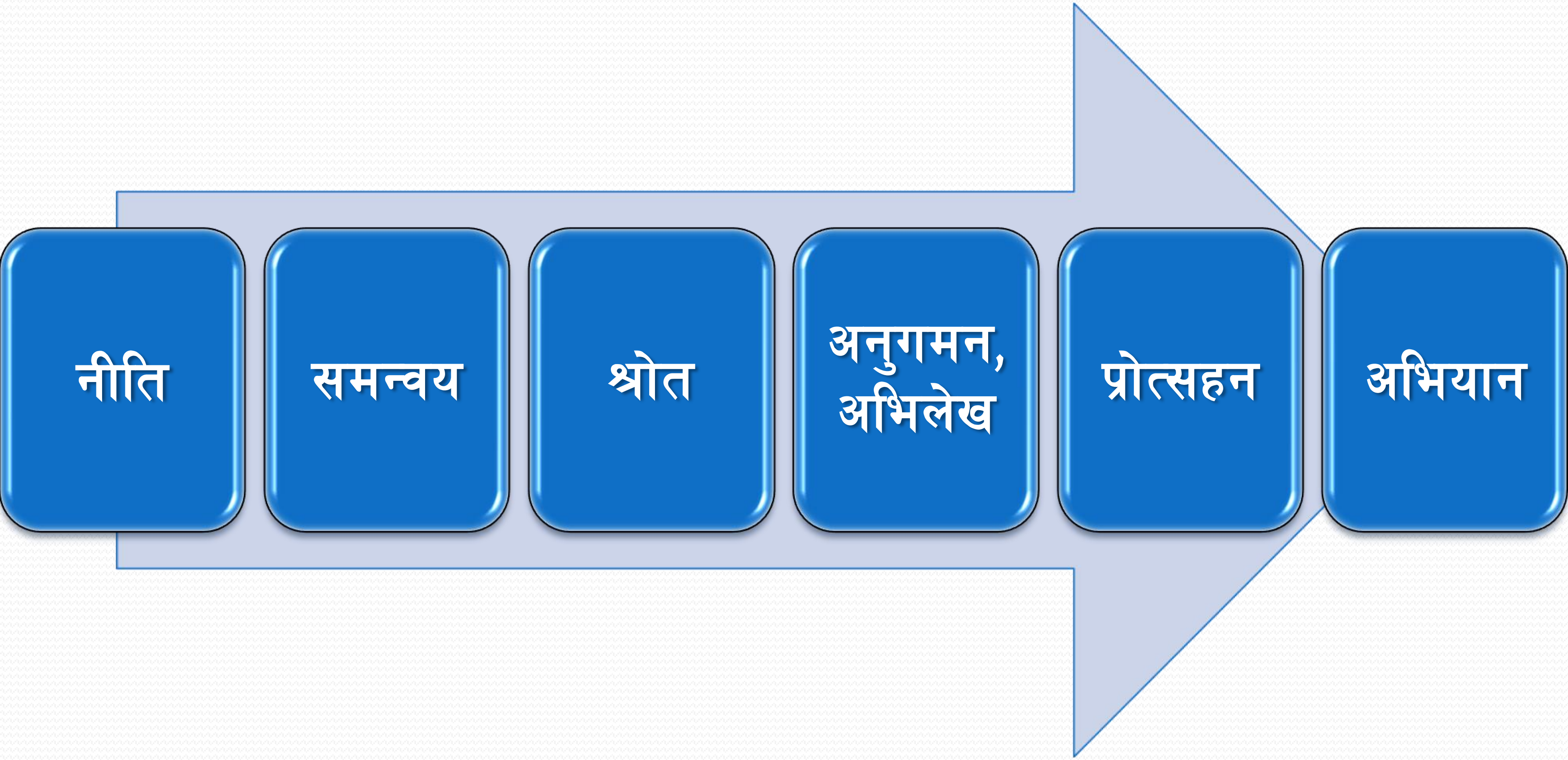

प्रदेश र संघीय तहमा बालसहभागिता

- **१. बालसहभागिताको अभ्यास:**
  - उमेरसमुहअनुरुपको बालसहभागिता कार्यान्वयन कार्यविधि
- **२. सचेतना, क्षमता अभिवृद्धि:**
  - बालसहभागिताका तौरतरिका तथा न्यूनतम मापदण्ड समेतका बारेमा सचेतना, समबुझ्ाई, सीप तथा क्षमता अभिवृद्धि
- **३. अध्ययन, अनुसन्धान:**
  - असल अभ्यास, परिणाम (सकारात्मक, नकारात्मक), अवरोध
- **४. परिचालन:**
  - अवधारणागत स्पष्टता र सीप, क्षमता भएका संघसंस्थाहरुको व्यवस्थित परिचालन
- **५. प्रवर्धन:**

बालसहभागिता प्रवर्धनका लागि केही उदाहरण

- **नीति, योजना निर्माणमा छलफल** तर वास्तविक बालमैत्री ढंगमा

"We do not understand the language the adults speak, we cannot pitch the idea … their talks and meetings are so boring" (Study on children's participation in EU political and democratic life, 2020)

- **असल अभ्यासहरुको अभिलेख** र विस्तार एवम् पुरस्कृत, प्रोत्साहन
- प्रत्येक **दुई वर्षमा बाल सम्मेलन र दुई वर्षका लागि अभियान**
- बालबालिकाको **सिर्जनात्मक सम्लग्नता** (Creative Engagement)
- बालबालिकाको लागि **बहुआयामिक श्रोत केन्द्र**
- बालबालिकाको लागि **बालअधिकार सम्मत र बालआकर्षणयुक्त** पुस्तक, टीभी कार्यक्रम, कार्टुन, सिनेमा, गीत, कला, खेलकुद, विज्ञान प्रविधि,…. आदी

- सामुदायिक तथा नीजी विद्यालयमा **बालक्लबको गठन** तथा सबै बालक्लबमा समतामूलक समावेशीता
- बालबालिकाको क्षमता, सिर्जनशिलता अभिवृद्धिका लागि नियमित तथा आवधिक रुपमा **राष्ट्रिय कार्यक्रम तथा अभियानहरु**
- प्रविधिको विकास संगै बालसहभागिताका नयाँ स्वरुपहरुलाई बालअधिकार सम्मत बनाउन **इन्टरनेटको सुरक्षित प्रयोगका** साथै 'डिजीटल डिभाइस'लाई सुरक्षितरुपमा बालसहभागिताका गतिविधिमा समायोजन ।
- **संचार माध्यममा बालसहभागितालाई बालअधिकारसम्मत बनाउन** संचारमाध्यमका लागि स्पष्ट मापदण्ड निर्माण तथा विज्ञापन, सिनेमा, टीभी कार्यक्रम, रेडियो कार्यक्रम, गीत, प्रहर्सन लगायत नवसंचार माध्यम (अनलाइनमा आधारित जस्तै यूट्यूब, टीकटक, फेसबुक, अन्य सामाजिक संजाल, अनलाइन पत्रिका आदी)मा भैरहेको बालबालिकाको गलत प्रयोगलाई नियन्त्रण तथा अनुगमन

- बालबालिकासंग प्रत्यक्ष सम्बन्धित सबै **निकाय तथा संस्थाहरुमा बाल सल्लाहकार समुहको** अनिवार्य व्यवस्था ।
- बालसहभागिता मार्फत उत्कृष्ट योगदान पुऱ्याउने **बालबालिका, बालक्लब तथा संस्थालाई राष्ट्रिय सम्मान ।**
- बालबालिकाले कुनै पनि राष्ट्रिय लगायत आफ्नो सरोकारका विषयमा **आफ्ना धारणाहरु राख्न सक्ने सजिलो सम्यन्त्र** (जस्तै, राष्ट्रिय बालअधिकार परिषदमा चिठ्ठी, टेलिफोन तथा इन्टरनेटका विभिन्न माध्यमबाट उपलब्ध गराउन सकिने) र सोमा आएका विषयहरुको संवोधन गर्ने व्यवस्था ।

- **सिमान्तकृत बालबालिकाको लागि प्राथमिकता** र उनीहरुको **जीवनस्तर उकास्न सहयोग**

केही सरोकारका विषय

बाल सहभागिताः

- बयस्कका एजेन्डा, बालबालिकाका मुख होइन ।
- परियोजनाको एउटा गतिविधि होइन, यो त एक कार्यसिद्धान्त हो, यसलाई सबैले मान्यता दिनुपर्छ ।
- जीवन उपयोगी सीप विकास गर्ने र आत्म सुरक्षा बढाउने माध्यम हो ।

- बाल सहभागिता र सुशासन *(नीति, योजना निर्माण, कार्यान्वयन, ...)*
- बालसहभागिता र बालअधिकार प्रवर्धन
- बालसहभागिता र सुरक्षा तथा संरक्षण
- बालसहभागिता र सिर्जनात्मक क्षमता विकास
  - सही मार्गदर्शन Vs उपयोग, विकृति
  - टीकटक, गीत, सिनेमा, विज्ञापन, विविध कार्यक्रम,......
  - बाल साहित्य, बाल गीत, मनोरन्जन, कार्टुन, सिनेमा, सिरियल
  - खेलकुद, विज्ञान प्रविधि, कला,.........

सम्झनै पर्ने केही कुरा.........

- बयस्कले बालबालिकाका लागि बोल्न आफैलाई पर्याप्त ठान्नु हुँदैन, उनीहरुका कुरा सुन्नु पर्छ,
- वयस्कका अनुमान र बालबालिकाको वास्तविकता मेल नखान सक्छ
- वयस्क भन्दा फरक अनुभव, ज्ञान, विचार बालबालिकामा हुन्छ

(उदाहरण: घाँसे मैदान Vs ढलान, कल्भर्ट Vs छाना)

बाल सहभागिता

- स्थानीय देखि संघीय स्तरसम्म

‘छैन भनम् धेरै नै छ, छ भनम् खै के खै के जस्तो?

अपेक्षा बढी हो कि सीप र सम्बेदनशीलता कमी हो?

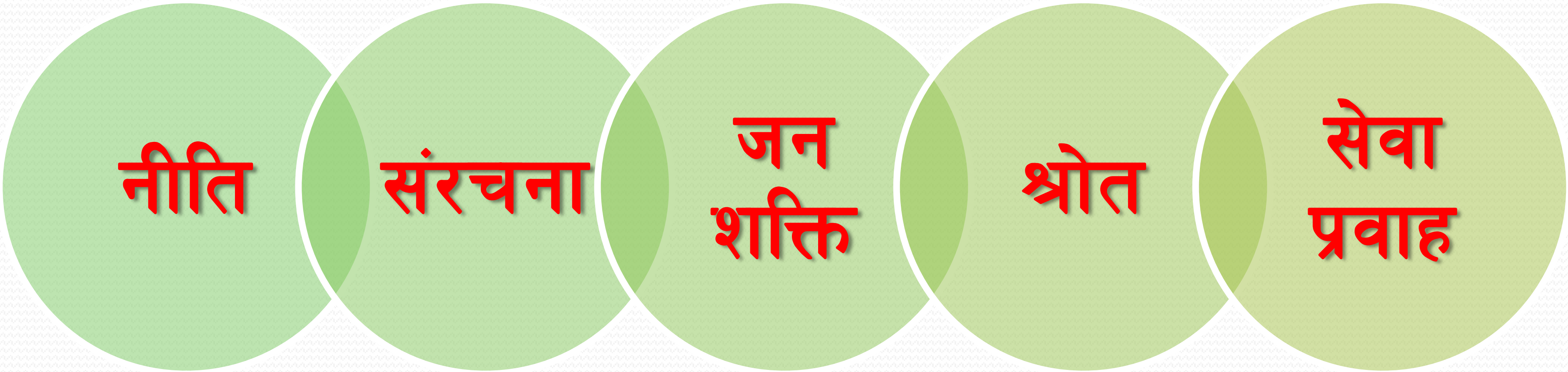

नीति बनायौं सुधार गर्‍यौं, कदम अगाडी बढ्यो सोच र व्यवहार बदल्न मिहिनेत अझै बाँकी रह्यो

- बालसहभागिता र सशक्तिकरण
  - नकारात्मक सशक्तिकरण, नीहित स्वार्थका लागि उकास्ने, दुरुपयोग गर्ने

“जति गर्‍यो विरोध र गाली,

उति पाउने ताली,

अनि त, भै हालियो नि सबै भन्दा माथि”

.........र अब अन्त्यमा,

हामीले हाम्रो एजेन्डामा मात्रै हिडाउने कि बालबालिकाको शैक्षिक विकास/ व्यक्तित्व विकास/क्षमता विकास र संरक्षणमा पनि ध्यान दिने?

धन्यवाद !

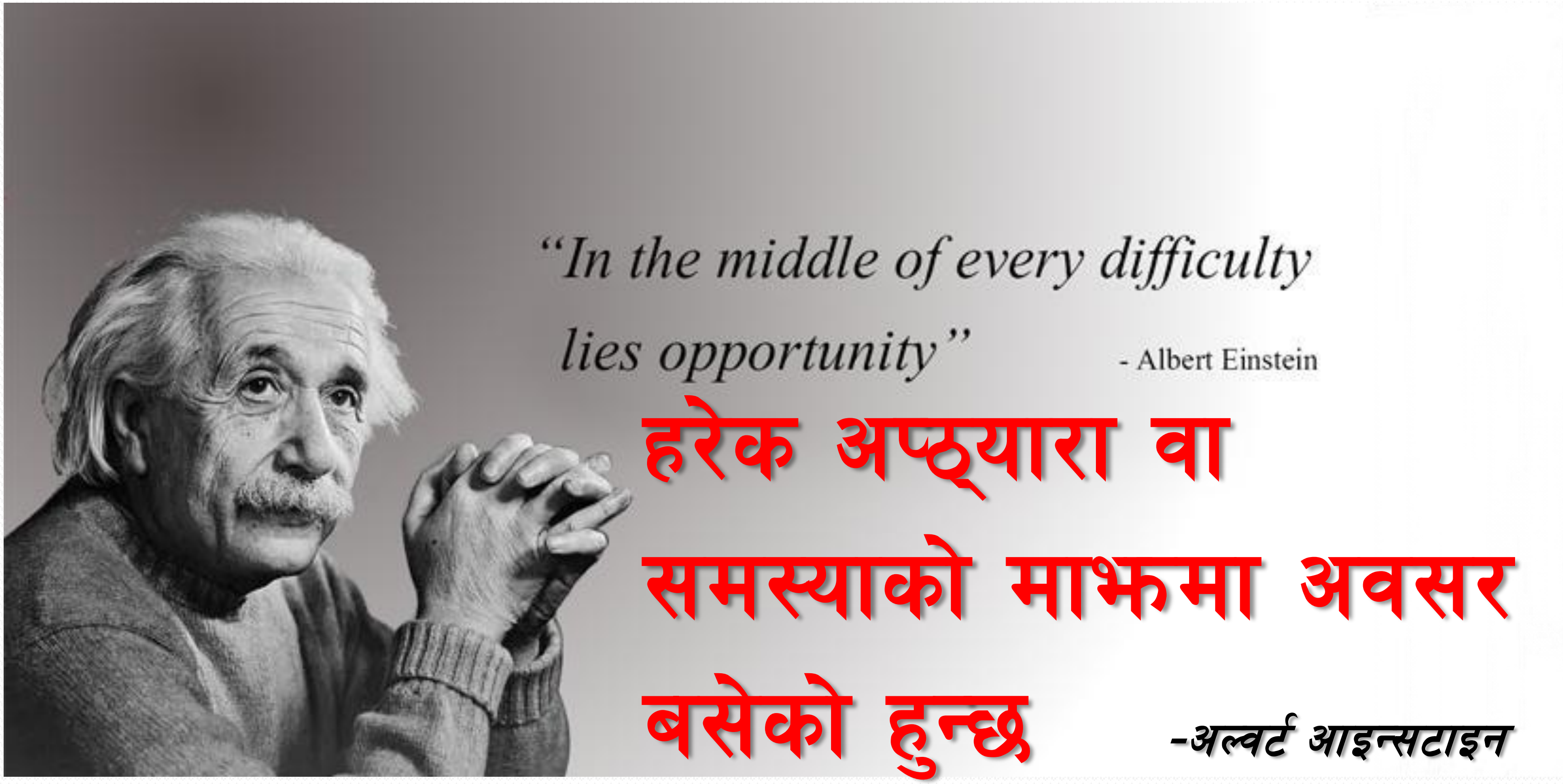

TARAK DHITAL, dhitaltarak@gmail.com